

ŠTÚDIUM BYZANTSKEJ FILOZOFIE V EURÓPE A NA SLOVENSKU¹

The Research of Byzantine Philosophy in Europe and Slovakia

Ján Zozulák

DOI: 10.17846/CL.2017.10.1.3-11

Abstract: ZOZULAK, Ján. *The Research of Byzantine Philosophy in Europe and Slovakia*. Increased interest in a systematic study of Byzantine philosophy study started to appear from mid-20th century onward. The most influential figure that helped develop this area of research the most in its early formative years was V. Tatakis. Tatakis uncovered the great value of Byzantine civilization and became an inspiration for scholars who followed in his footsteps in France, Spain, Germany, Austria, Greece and elsewhere. The critical edition of Byzantine commentaries on Aristotle published during this time further supported a more complex scientific work in this field. Many unpublished philosophical text from the Byzantine era await their processing and publishing in a critical edition, which would make them available to be further examined, studied, and included in the corpus of Byzantine philosophy. The Byzantine thinkers created a cosmology that became foundational for Byzantine anthropology. On the level of ontology, they introduced the term “person” (πρόσωπον), defined what later became an established terminology (in this field), and contributed to the philosophical interpretation of terms, such as essence (οὐσία), hypostasis (ὑπόστασις), nature (φύσις), energy (ἐνέργεια) and others. Byzantium had a significant impact on the territory of Great Moravia as well. By virtue of the writing, culture, and art that had been brought to our area by Constantine the Philosopher (Cyril) and Method, conditions for the development of culture in the Slavic environment were established.

Key words: *Byzantinology, Byzantine philosophy, Constantine-Cyril, Methodius, Great Moravia, Roman Empire, Byzantine Empire*

Abstrakt: ZOZULAK, Ján. *Štúdium byzantskej filozofie v Európe a na Slovensku*. Systematickému štúdiu byzantskej filozofie sa zvýšená pozornosť začala venovať v druhej polovici 20. storočia. Najviac sa o to zaslúžil V. Tatakis, ktorý odhalil veľkú hodnotu byzantskej civilizácie a stal sa inšpiráciou pre neskorších mysliteľov vo Francúzsku, Španielsku, Nemecku, Rakúsku, Grécku a v iných krajinách. Komplexnejšiu vedeckú prácu podporilo kritické vydávanie textov vybraných byzantských filozofov a publikovanie byzantských komentárov k Aristotelovi. Stále existuje veľa nepublikovaných filozofických textov z byzantského obdobia, ktoré čakajú na kritické vydanie, aby mohli byť preštudované a zaradené do korpusu byzantskej filozofie. Byzantskí myslitelia vytvorili kozmológiu, z ktorej vychádza byzantská antropológia. V rámci ontologickej problematiky zaviedli pojem osoba (πρόσωπον), vypracovali ustálenú terminológiu a výraznou mierou sa zaslúžili o filozofickú interpretáciu ter-

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu APVV-16-0116 *Štúdium byzantského hodnotového systému a jeho reflexie v slovanskom kultúrnom prostredí* a projektu VEGA č. 1/0124/16 *Ruská a slovenská filozofia osoby v lingvistických a filozofických súvislostiach*.

mínov podstata (οὐσία), hypostáza (ὑπόστασις), prirodzenosť (φύσις), energia (ἐνέργεια) a ďalších. Byzancia významným spôsobom ovplyvnila aj územie Veľkej Moravy a prostredníctvom písma, kultúry a umenia, ktoré na toto územie priniesli Konštantín Filozof (Cyril) a Metod, sa vytvorili predpoklady pre rozvoj kultúry v slovanskom prostredí.

Kľúčové slová: *byzantológia, byzantská filozofia, Konštantín-Cyril, Metod, Veľká Morava, Rímska ríša, Byzantská ríša*

Zvýšený záujem o byzantskú kultúru a myslenie bol zaznamenaný koncom 19. storočia, keď európski historici začali objavovať texty z obdobia Byzantskej ríše. Väčšina týchto textov bola napísaná v gréckom jazyku, ale existovali aj latinské preklady byzantských filozofických textov, ktoré boli v západnej Európe publikované v desiatkach vydani od renesancie až do konca 19. storočia. Výrazne tomu prispela byzantológia, ktorá sústreďovala pozornosť bádateľov na štúdium byzantských dejín, umenia a literatúry. Hoci K. Krumbacher (1856 – 1909), zakladateľ byzantológie, bol presvedčený, že Byzancia bola filozoficky neplodná, pripustil, že byzantskí teológovia zachovali rukopisnú tradíciu antických gréckych filozofických textov. Seriózny výskum v posledných desaťročiach však ukázal, že byzantskí myslitelia priniesli zásadné riešenia rôznych filozofických otázok a vytvorili úplne novú filozofiu týkajúcu sa chápania sveta i človeka. Keď N. Matsukas vysvetľuje obsah a hlavné charakteristiky filozofie v Byzancii, uvádza päť základných princípov byzantskej filozofie, ktoré umožňujú pochopiť celkovú atmosféru byzantskej kultúry. V ich rámci môžeme vidieť chápanie sveta, obraz človeka, vývoj a smerovanie života vo všetkých jeho podobách (Matsoukas 2000, 151-174). Byzantskí myslitelia vyvrátili kozmológiu antickej gréckej filozofie a vytvorili novú kozmológiu, z ktorej vychádza byzantská antropológia. V rámci ontologickej problematiky zaviedli pojem osoba (πρόσωπον), vypracovali ustálenú terminológiu a výraznou mierou sa zaslúžili o filozofickú interpretáciu termínov podstata (οὐσία), hypostáza (ὑπόστασις), prirodzenosť (φύσις), energia (ἐνέργεια) a ďalšie.

Začiatok štúdia byzantskej filozofie

V prvej polovici 20. storočia sa v Paríži a Miláne zrealizovali dve významné vydania byzantských filozofických textov. Prvé vydanie obsahovalo texty Geórgia Gennádia Scholária (Petit, L. – Siderides, X. A. – Jugie, M. (eds). *Georges Scholarios Gennadios: Oeuvres complètes*. (1928 – 1936). Paris: Maison de la Bonne Presse, vol. 1-8) a do druhého vydania boli zaradené texty Michala Psella (Kurtz, E. – Drexl, F. (eds). *Michaelis Pselli Scripta minora*. (1936 – 1941). Milano: Società editrice „Vita e pensiero“, vol. 1-2). Systematickému štúdiu byzantskej filozofie sa zvýšená pozornosť začala venovať až v druhej polovici 20. storočia. Najviac sa o to zaslúžil V. Tatakis (1896 – 1986), ktorý v roku 1949 publikoval v Paríži monografiu s názvom *Byzantská filozofia* (Tatakis 1949) a výrazne ovplyvnil nielen dobu, v ktorej žil, ale stal sa inšpiráciou aj pre neskorších mysliteľov vo Francúzsku, Španielsku, Nemecku, Rakúsku, Grécku a v iných krajinách. Pozornosť bádateľov, ktorí sa dovtedy sústreďovali na hľadanie platónskych, aristotelovských a novoplatónskych vplyvov na myslenie byzantských autorov, obrátil na skúmanie filozofického myslenia vo Východorímskej (Byzantskej) ríši v období od 6. do 15. storočia po Kr. Na základe seriózneho výskumu Tatakis odhalil veľkú byzantskú civilizáciu s jej hodnotami, veľkými úspechmi a slabými stránkami, a došiel k záveru, že kozmogonické filozofické teórie antického klasického obdobia nekončia christianizáciou Grékov, ale filozofické posudzovanie problémov a metodické filozofovanie kontinuálne pokračuje a neprerušene sa rozvíja prostredníctvom konštruktívneho tvorivého myslenia byzantských mysliteľov. Tí nakoniec prichádzajú k syntézam, ktoré tvoria dôležitú súčasť

dejín filozofie. Pri svojom výskume sa stotožnil s postojom L. Bréhiera, ktorý takto zhrnul svoje stanoviská o Byzancii: „Byzantská ríša je organickým pokračovaním zhelenizovanej a kresťanskej Rímskej ríše. V Byzancii nachádzame zlúčené tri základné elementy európskej kultúry: helenizmus, rímske právo a kresťanstvo. Byzantská spoločnosť priamo nadväzuje na antickú spoločnosť“ (Bréhier 1901, 33-34).

Vydanie Tatakisovej monografie spôsobilo, že štúdiu byzantskej filozofie sa v druhej polovici 20. storočia začalo venovať viac pozornosti. V úvode jej gréckeho prekladu autor vysvetľuje podnet k jej napísaniu: „Aj E. Bréhier v mnohohväzkových *Dejinách filozofie* zachoval klasický prístup rozdelenia období dejín filozofie: Grécko, Rím, prvé kresťanské storočia, latinský Západ, Arabi, Židia, renesancia, novovek až po začiatok 20. storočia. Sám však videl, že takto prezentovaný korpus dejín filozofie nereprezentoval v celistvosti pohyb myšlienok, na ktorých bola vybudovaná dnešná európska civilizácia. Bolo tomu tak preto, lebo vynechával dve dôležité časti: jednou je príspevok Ázie s jej starobylými kultúrami počas stretnutia a začlenenía do európskeho ducha, druhou je príspevok Byzancie. Vtedy sa E. Bréhier rozhodol, že sa pokúsi doplniť toto prázdno dodatočnými zväzkami, o napísanie ktorých požiadal spolupracovníkov. Prvý zväzok dal napísať známemu azianológovi Massonovi Ourselovi a druhý zväzok chcel, aby napísal Grék, preto lós padol na mňa. Tak prvýkrát prišiel čas na predstavenie a zaradenie aj byzantského myslenia do korpusu *Dejín filozofie*“ (Tatakis 1977, 7).

Vedecký výskum v ďalších rokoch potvrdil, že predstavenie byzantského myslenia a jeho zaradenie do korpusu *Dejín filozofie* bolo úspešné a Tatakisove systematické historické predstavenie byzantskej filozofie prinieslo do vedeckých kruhov nový termín „byzantská filozofia“, ktorým sa označuje filozofické myslenie vo východnej časti Rímskej ríše, nazývanej Byzantská ríša, kde dominovali grécky jazyk, grécka filozofia a grécke umenie, ktoré kontinuálne pokračovali a tvorivo pretvárali antické grécke dedičstvo. Ako názov pre medzinárodný výskum bol termín „byzantská filozofia“ v roku 1975 zavedený Medzinárodnou spoločnosťou pre štúdium stredovekej filozofie (Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale – SIEPM) a začal sa objavovať predovšetkým v nemeckých a rakúskych štúdiách.

V. Tatakis sa venoval štúdiu neznámych a často aj nepublikovaných textov byzantských mysliteľov a plne si uvedomoval tento nedostatok, čo vyjadril slovami: „Musíme priznať, že historická syntéza byzantskej filozofie sa nemôže oprieť o dostatočnú predbežnú prácu. Väčšina z jej najvýznamnejších osobností ešte nebola systematicky a metodicky študovaná. Okrem toho, veľmi veľa filozofických textov ešte nebolo vydaných, ale aj filologické spracovanie tých, ktoré boli vydané, vo väčšine prípadov je prinajmenšom neúplné a často ani nie sme v stave presne vedieť, ktoré texty ktorému autorovi máme prisúdiť, a zvyčajne chýbajú kritické vydania publikovaných textov. Napriek tomu všetkému sme sa rozhodli pokračovať pri zostavovaní tejto knihy pre záujem, ktorý predstavuje jednak samotné byzantské obdobie, jednak pochopenie západného myslenia“ (Tatakis 1977, 22). Autorovi monografie sa to skutočne podarilo a jedným z jeho najväčších úspechov je priblíženie myšlienok byzantských filozofov niekoľkých storočí na základe prameňov, ako aj sprístupnenie neprebádaných oblastí byzantskej filozofie, ktorá v minulosti nebola predmetom záujmu bádateľov. V tom zmysle bol naozaj priekopníkom, čo sám potvrdzuje: „Byzantské štúdiá už celé storočie významne prispievali pri vymanení sa zo zaujatosti, ktorú 18. storočie nahromadilo na úkor Byzancie. Pre bádateľov sa Byzancia teraz predstavuje z odlišného a omnoho zaujímavejšieho hľadiska“ (Tatakis 1977, 21).

Systematický výklad V. Tatakisa rozvíjali a dopĺňali autori monografií a vedeckých článkov, ktorí sa po II. svetovej vojne začali venovať skúmaniu byzantskej filozofie. Ďalším dôležitým medzníkom pre výskum byzantskej filozofie sa stala kniha K. Oehlera *Antická filozofia a byzantský stredovek* (Oehler 1969) publikovaná v roku 1969. Oehlerov prínos spočíva predovšetkým v tom, že podobne ako V. Tatakis presunul záujem bádateľov z hľadania platónskych, aristotelovských

a novoplatónskych vplyvov na myslenie byzantských autorov do nových konštruktívnych syntéz a odpovedí na ontologické otázky, ktoré poskytli byzantskí myslitelia. Keď hovorí o organickom neprerušenom pokračovaní a o druhej fáze (po klasickom a helenistickom období) antickej gréckej filozofie trvajúcej až do 15. storočia, všíma si dve významné udalosti v roku 529. Prvou bolo zatvorenie Platónskej Akadémie cisárom Justiniánom a druhou založenie kláštora Monte Cassino mníchom Benediktom. Podľa neho je tento rok významným medzníkom jednak pre východnú, jednak pre západnú časť Rímskej ríše. Vo východnej časti ríše cisár Justinián v roku 529 vydal nariadenie, ktorým úplne zakázal vyučovanie filozofie v Aténach (Malalas 1831, 16-18)², čo znamenalo zatvorenie Platónskej Akadémie. Tá bola dovtedy bez prerušenia takmer deväťsto rokov v rukách nasledovníkov Platóna. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že poslední spoločníci tejto školy museli utiecť do Perzie a majetok školy bol skonfiškovaný. Hoci sa dnes toto tvrdenie nepovažuje za celkom isté, faktom zostáva, že táto udalosť sa stala významným medzníkom pre ďalší rozvoj filozofického myslenia. To by znamenalo, že „grécka filozofia neskončila v roku 529 po tisícročnom vývoji, ale naopak, mala pred sebou druhé tisícročie ďalšieho rozvoja. V tejto druhej veľkej fáze sa byzantská filozofia nemôže – ako sa spravidla dialo dodnes – objaviť dekadentne ako obyčajné dejiny antických gréckych vplyvov na kresťanských vzdelancov. Byzantská filozofia je niečo omnoho viac: kontinuálne, živé pokračovanie gréckej filozofie počas byzantského obdobia“ (Oehler 2000, 50).

K. Oehler analyzuje pokračovanie gréckej filozofie od konca antiky až po pád Byzantskej ríše a vyjadruje presvedčenie, že cisár Justinián zatvorením Platónskej Akadémie zdanlivo ukončil obdobie antickej gréckej filozofie a vytvoril priestor pre byzantskú filozofiu (Oehler 2000, 45). V západnej časti ríše zase mních Benedikt³ z Nursie v roku 529 založil kláštor Monte Cassino a začalo sa obdobie latinského stredoveku s rozkvetom cirkevnej vedy, scholastiky. Vzostup Franskej ríše však spôsobil postupné odcudzovanie sa východnej a západnej časti Rímskej ríše, čo malo negatívne historické dôsledky. Aký veľký vplyv malo historické chápanie línie, podľa ktorej zánik Rímskej ríše vystriedala Karolínska renesancia,⁴ je zrejmé z toho, že západní historici a filozofi dokonca ešte aj dnes považujú historický a filozofický rozmer Byzantskej ríše za okrajový jav, ktorý takmer vôbec neberú do úvahy.

Ďalší rozvoj byzantskej filozofie

Rozvoj byzantskej filozofie je okrem V. Tatakisa a K. Oehlera spätý s menami ďalších významných bádateľov z konca 20. storočia, ktorí sa venovali tejto novej vedeckej disciplíne: P. Lemerle, G. Podskalsky, G. N. Wilson, H. Hunger, N. Matsoukas a ďalší, ktorí svojimi štúdiami a kritickým vydávaním byzantských filozofických textov v posledných desaťročiach urobili veľký posun v bádaní. Zvýšenú pozornosť si zaslúži grécky vedec L. Benakis, ktorý systematicky skúmal a vydával rôzne filozofické texty a zaslúžil sa o zavedenie termínu „byzantská filozofia“. Svoje vedecké štúdie, publikované v rôznych jazykoch, zhromaždil a v roku 2002 v Aténach vydal v zbierke *Byzantská filozofia. Texty a štúdie* a v roku 2013 v zbierke *Byzantská filozofia II.*

² „ἐπι δὲ τῆς ὑπατείας τοῦ αὐτοῦ Δεκίου ὁ αὐτὸς βασιλεὺς [Justinián] θεσπίσας πρόσταξιν ἔπεμψεν ἐν Ἀθήναις κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν...“

³ Benedikt bol zakladateľom západného mníštvá a založil kláštor Monte Cassino, ktorý je najstarším kláštorom západného mníštvá. Je považovaný za jedno z hlavných duchovných centier západného stredoveku.

⁴ Karolínska renesancia je označenie pre úsilie Karla Veľkého o rozvinutie kultúry a vzdelanosti v jeho ríši obnovením antickej vzdelanosti, ktoré trvalo od 8. storočia do prvej polovice 9. storočia. Karolínska renesancia sa opiera o snahu obnoviť antické, prípadne rímske tradície, popri ktorých sa výraznejšie presadzuje idea kresťanstva.

K významným prácam nepochybne patrí aj kniha Ch. Giannarása *Osoba a éros*, ktorú je možné považovať za prvý pokus o systematické vysvetlenie ontológie byzantských mysliteľov a jej porovnanie s neskoršou ontologickou problematikou. Za najzrelší príspevok a doposiaľ najsystematickejšie vysvetlenie významu, ktorý pre dejiny filozofie majú syntézy gréckych Otcov 4. a 5. storočia je možné považovať tri štúdie I. Zizioulasa: *Helenizmus a kresťanstvo, stret dvoch svetov, Od masky k osobe. Príspevok svätootcovskej teológie v chápaní osoby, Pravda a spoločenstvo v perspektíve gréckeho patristického myslenia*.

Byzantskej filozofii sa venuje aj kniha N. Politisa *Filozofia v Byzancii*, hoci podľa L. Benakisa by ju lepšie vystihoval názov Grécka filozofia v prvých šiestich kresťanských storočiach. Ch. Terezis v knihe *Filozofická antropológia v Byzancii* analyzuje otázky týkajúce sa človeka, ktoré boli v byzantskom myslení stále veľmi aktuálne. Kniha G. Zografidisa *Byzantská filozofia ikony. Čítanie Jána Damaského* je pokusom o rekonštrukciu filozofie ikony na základe skúmania textov Jána Damaského. Eticko-estetickéj kategórii vo vzťahu k byzantskej filozofii so zdôraznením filozofickej ikonológie a filozofickej antropológie sa venuje G. Arabatzís v knihe *Byzantská filozofia a ikonológia*. Byzantskú politickú filozofiu skúma K. Lolítsas v práci *Politická filozofia vzdelania v poslednej byzantskej renesancii 14. storočia a Tomáš Magister*. Kniha D. Angelisa *V prameňoch byzantskej filozofie. Chápanie filozofie v myslení gréckych apologetov* je zameraná na analýzu filozofie v myslení apologetov 2. storočia. Otázkou pokračovania alebo nepokračovania antickej gréckej filozofie v Byzancii sa zaoberá K. Niarchos v knihe *Grécka filozofia počas byzantského obdobia* a zároveň približuje vedeckú diskusiu k danej problematike. K novším štúdiám o byzantskej filozofii patrí práca K. Ierodiakonou a G. Zografidisa *Raná byzantská filozofia*.

Kompletnú bibliografiu od vydania Tatakisovej monografie do roku 1971 spracoval L. Benakis v mimoriadne metodicky zostavenej práci *Štúdium byzantskej filozofie – kritický prehľad v rokoch 1949 – 1971* (Mpenakes 1971, 390-443). V roku 1977 vyšiel v Aténach grécky preklad Tatakisovej monografie *Byzantská filozofia*, v ktorej bola ako príloha doplnená Benakisova bibliografia s viac ako 500 titulmi kníh a článkov z oblasti byzantskej filozofie, vrátane cirkevných Otcov, uverejnených v rokoch 1949 – 1976. Táto bibliografia je zostavená chronologicky a systematicky, nie v abecednom poradí. Neskôr Benakis spracoval zoznam kníh a článkov publikovaných v oblasti byzantskej histórie, umenia, archeológie, práva a byzantskej filozofie v období rokov 1949 – 1990 (Benakis 1991, 319-377). Do predchádzajúcej bibliografie z rokov 1949 – 1976 doplnil viac ako 400 filozofických titulov, ktoré boli vydané v období rokov 1977 – 1990.

Kritické hodnotenie, diskusiu a informácie týkajúce sa výskumu byzantskej filozofie s prehľadom novších štúdií a zdôraznením najdôležitejších otázok podáva L. Benakis v práci *Súčasný výskum v byzantskej filozofii* (Mpenakes 2000, 23-44). Stručnejší prehľad v anglickom jazyku podáva ten istý autor v kolektívnej práci venovanej výskumu byzantskej filozofie (Benakis 2002, 283-288). V poslednom období sa objavili podobne ladené články A. B. Garcíu *Od Psella do Plétona: Byzantská filozofia medzi tradíciou a originalitou*, M. Trizia *Byzantská filozofia ako súčasný historiografický projekt*, K. Viglasi *Historický náčrt byzantskej filozofie a jej základných otázok* a F. Ivanoviča *Byzantská filozofia a jej historiografia*. Systematické spracovanie gréckej filozofie v Byzancii s prehľadom najdôležitejšej historiografie podáva aj M. A. Wesoly (Wesoly 2012, 255-301).

Heslo „byzantská filozofia“ sa začalo objavovať v špecializovaných slovníkoch a encyklopédiách. Autormi hesiel sú G. Podskalsky (*Historische Wörterbuch der Philosophie*, 7. diel, Basel 1989, 624-626), D. J. O'Meara (*The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3. diel, New York and Oxford 1991, 1658-1661), H. Hunger (*Lexikon des Mittelalters*, 6. diel, München-Zürich 1993, 2092-2100), M. Cacouros (*Encyclopédie philosophique universelle*, 4. diel, Paris 1998, 1362-1384), L. Benakis (*Routledge Encyclopedia of Philosophy*, 2. diel, 1998, 160-165), K. Ierodiakonou a B. Bydén (*Stanford Encyclopedia of Philosophy*). V roku 2011 bola v editorstve H. Lagerlunda vydaná Encyklopédia

(*Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy between 500 and 1500*), ktorá zahŕňa nielen životopisy a zhrnutie názorov najdôležitejších filozofov byzantského obdobia, ale aj heslá týkajúce sa rôznych oblastí, napríklad estetiky, etiky, logiky, metafyziky, filozofie prírody a pod. Autormi hesiel sú významní súčasní európski bádatelia G. Arabatzís, B. Bydén, J. A. Dimitrakopoulos, P. Golitis, K. Ierodiakonou, G. Kapriev, G. Karamanolis, J. Matula, G. Zografidis.

Koncom 20. storočia sa začali vydávať texty vybraných byzantských filozofov a od roku 1984 bolo doteraz vydaných dvanásť zväzkov s textami filozofov Nikolaja Metonského, Nikifóra Vlemmýdisa (Blemídesa), Geórgia Gemista Plétona, Geórgia Pachyméra, Boétia, Anonyma, Varlaáma (Barlaáma) Kalábrijskeho, Teofana Nikejského, Dimítria Kydóna a Teódora Smyrnského. Začali sa vydávať aj byzantské komentáre k Aristotelovi a od roku 1994 bolo doteraz vydaných sedem zväzkov s komentármi filozofov Aretasa Késarijského, Geórgia Pachyméra a Michala Psella. Obidve série sú zaradené do veľkého projektu *Corpus Philosophorum Medii Aevi* pod záštitou L'Union Académique Internationale (UAI).

Okrem kritického vydávania byzantských filozofických textov vznikajú vedecké pracoviská so zameraním na výskum byzantskej filozofie. Stav výskumu sa priebežne prehodnocuje na medzinárodnej úrovni a nové poznatky sa prezentujú na celosvetových kongresoch a medzinárodných vedeckých konferenciách. Významná vedecká konferencia so zameraním na byzantskú filozofiu sa konala v roku 1997 v Tessalonikách a prednesené príspevky boli publikované v zborníku *Byzantská filozofia a jej staroveké zdroje* (Ierodiakonou 2002). V roku 2001 sa v Paríži konal 20. kongres medzinárodných byzantologických štúdií, z ktorého M. Cacouros a M.-H. Congourdeau vydali zborník príspevkov (Cacouros – Congourdeau 2006). Napriek množstvu publikovaných textov L. Benakis na konferencii v Aténach jej účastníkom položil otázku: „Sme teraz v stave napísať nové Dejiny byzantskej filozofie, nového Tatakisa?“ A odpovedal: „Ešte nie sme pripravení.“⁵ V týchto slovách sa neskrýva pesimizmus, ale výzva vedeckej komunity k systematickejšej práci v oblasti skúmania byzantskej filozofie, pretože napriek novým poznatkom sa doteraz nepodarilo podrobne preskúmať a analyzovať byzantské filozofické myslenie a uspokojivo odpovedať na otázku, aký pokrok urobili byzantskí filozofi vo svojej dobe, čím obohatili filozofické myslenie svojich predchodcov, do akej miery ovplyvnili neskoršie filozofické myslenie európskych filozofov a aký bol ich vplyv na sýrsku, arabskú, latinskú a slovanskú kultúru. Nie je docenený ani ich vplyv na formovanie spoločnosti.

Výskum byzantskej filozofie na Slovensku

Z pohľadu kultúrneho prínosu má Východorímska (Byzantská) ríša nezastupiteľné miesto, pretože zachránila filozofické a literárne diela klasického staroveku a stala sa nositeľkou sprostredkovania výmeny kultúrnych hodnôt. Výrazne ovplyvnila spoločenské a kultúrne dianie v oblastiach, ktoré s ňou prichádzali do kontaktu. Najväčším svedectvom tohto vplyvu sú gruzínske, arménske, koptské, etiópske a sýrske literárne pamiatky a preklady gréckych textov do týchto jazykov. Byzancia významným spôsobom ovplyvnila aj územie Veľkej Moravy a prostredníctvom písma, kultúry a umenia, ktoré na toto územie priniesli Konštantín Filozof (Cyril) a Metod, sa vytvorili predpoklady pre rozvoj kultúry v slovanskom prostredí. Významnou mierou sa o to zaslúžil konštantínopolský patriarcha Fótios Veľký, jeden z najvýznamnejších predstaviteľov Byzancie v 9. storočí. O jeho genialite na politickej a cirkevnej úrovni svedčí cyrilo-metodská

⁵ Konferencia mala názov: *Η Ελλάδα στον Κόσμο – 2^ο Συνέδριο: Βυζαντινές Σπουδές σήμερα*. Αθήνα, 25. – 27. júna 2009. Prednáška z konferencie bola publikovaná v knihe L. Benakisa *Byzantine Philosophy II*. Ατένα, 11-26.

misia na Veľkej Morave, ktorá odhaľuje spôsob diplomacie vyspelej byzantskej civilizácie. Vďaka tejto originálnej kultúrnej politike sa Slovania stali vyspelým národom a bolo im umožnené rozvíjať svoj vlastný jazyk a kultúru, ako to vyjadril N. Matsoukas: „*Úcta k jazyku a kultúre iných národov zodpovedá filozofii Byzancie, ktorá prostredníctvom pravoslávnej viery prispieva k rozkvetu kultúry bez rasových, etnických a jazykových predsudkov*“ (Matsoukas 2010, 432).

V posledných rokoch sa ukázalo, že byzantská filozofia má nezastupiteľné miesto v dejinách európskeho filozofického myslenia, preto sa jej zvýšená pozornosť začala venovať aj na Slovensku. Táto aktivita bola podporená Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied prostredníctvom grantového projektu *Témy byzantskej filozofie a ich reflexie na Slovensku* (VEGA č. 1/0039/14). Členovia riešiteľského kolektívu z Katedry filozofie a Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v rámci uvedeného projektu zorganizovali v Nitre dve medzinárodné vedecké konferencie, na ktorých prezentovali výsledky svojej vedeckovýskumnej práce počas posledných rokov. Jedna sa konala v dňoch 28. – 29. septembra 2015 a mala názov *Historické míľniky byzantskej filozofie*, druhá sa konala v dňoch 18. – 19. októbra 2016 a mala názov *Vplyv byzantskej filozofickej a kultúrnej iniciatívy na formovanie obrazu modernej Európy*. Možno povedať, že vďaka tejto iniciatíve, ktorá kulminovala vo vydaní monografie *Byzantská filozofia* (Zozulák 2016), boli položené základy výskumu byzantskej filozofie na Slovensku. Uvedená monografia je na Slovensku prvou systematickou prácou zaoberajúcou sa filozofickým myslením v Byzancii. Jej zámerom je prispieť k doplneniu poznatkov z dejín filozofie a priblížiť stredovekú grécku filozofiu, ktorá nadväzovala na antickú filozofiu a vyvíjala sa paralelne s latinskou stredovekou filozofiou. Zároveň analyzuje historické vymedzenie byzantskej filozofie a jej rozdelenie do období podľa jednotlivých storočí. Pri objasňovaní historického pozadia jej vzniku autor zohľadnil dlhý tok byzantskej kultúry a rôzne aspekty byzantského myslenia, ktoré odrážajú jedinečnú historickú realitu.

Na skutočnosť, že byzantská kultúra a filozofia sa postupne prenášali aj do slovanského kultúrneho priestoru upozornili vo svojich prácach P. Ivanič (Ivanič 2016, 123-130) a M. Hetényi (Hetényi 2016, 233-243). V. Zozuláková sa zamerala na menej známe aspekty života a myslenia Konštantína (Cyrila) a Metoda a všima si, „*že prostredníctvom prekladov byzantských teologických prác, bohoslužobných textov a vyučovania na Velkomoravskej škole sa na naše územie dostali myšlienky byzantských filozofov a teológov, byzantská liturgická prax, bohoslužobné a patrystické texty, vieroučné texty, ale aj byzantský občiansky (civilný) zákonník a Nómokánon*.“ (Zozuláková 2016, 150). Na neprebádanú oblasť života Metoda v súvislosti s jeho cestami sa sústredili P. Ivanič a M. Lukáčová (Ivanič – Lukáčová 2015, 649-660). Na kontakt Konštantína (Cyrila) a Metoda s panovníckymi dvormi sa zameril vo svojich štúdiách M. Husár (2013, 69-92; 2016, 96-106) a na charakter slovanskej kultúry v kontexte interpretácie historických a archeologických prameňov upriamili pozornosť P. Ivanič a M. Hetényi (Ivanič – Hetényi 2014, 309-338). Vedecký výskum v tejto oblasti bol podporený aj ďalšími prácami publikovanými v domácich a zahraničných vydavateľstvách.

REFERENCES

- Benakis, Linos. 1991. Bibliographie internationale sur la philosophie byzantine (1949 – 1990). In *Bibliographie byzantine publie a l'occasion du XVIIIe Congres Internationale d'Etudes Byzantines*. Athens, 319-377.
- Benakis, Linos. 2002. Current Research in Byzantine Philosophy. In *Ierodiakonou, K. (ed.). Byzantine Philosophy and its Ancient Sources*. Oxford, 283-288.

- Bréhier, Louis.* 1901. Le développement des études d'histoire Byzantine. In *Revue d'Auvergne* 1, 33-34.
- Cacouros, M. – Congourdeau, M.-H. (eds).* 2006. Philosophie et sciences à Byzance de 1204 à 1453. Les textes, les doctrines et leur transmission. In *Orientalia Lovaniensia Analecta*, 146.
- Hetényi, Martin.* 2016. Mission of Saints Cyril and Methodius and their contacts with Kocel, duke of Pannonia. In *European Journal of Science and Theology* 12/6, 233-243.
- Husár, Martin* 2013. Konštantín, Metod a ich učeníci pred tvármi byzantských cisárov. [Constantine, Methodius and Their Disciples Meeting with Byzantine Emperors]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 6, 69-92.
- Husár, Martin* 2016. The Salonica Brothers and Their Disciples at Monarchic Courts According to Direct Primary Literary Sources. In *Journal of History* 50-51/1, 95-106.
- Ierodiakonou, Katerina (ed.).* 2002. *Byzantine Philosophy and its Ancient Sources*. Oxford.
- Ivanič, Peter – Hetényi, Martin.* 2014. Kresťanské počiatky u západných Slovanov v kontexte interpretácie historických a archeologických prameňov. In *Persona y sociedad = Person and society*. Toronto, 309-338.
- Ivanič, Peter – Lukáčová, Martina.* 2015. Saint Methodius on missionary and diplomatic journeys (The historical geographical connections). In *Historický časopis* 3/4, 649-660.
- Ivanič, Peter.* 2016. The origins of Christianity in the territory of Czech and Slovak republics within the context of written sources. In *European Journal of Science and Theology* 12/6, 123-130.
- Malalas, I.* 1831. *Chronografia*, XVIII. DINDORF, L. (ed.). *Ioannis Malalae Chronographia, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. Bonn, 451, 16-18.
- Matsoukas, Níkos.* 2000. To periechómeno tes byzantinés filosofías. In *Tatakis, Basileios. E elleniké pateriké kai byzantiné filosofía*. Aténa, 151-174.
- Matsoukas, Níkos.* 2010. *Istoría tis filosofías Archaías, Ellinikís, Byzantinís, Dytikoeuropaikís: Me sýntomi eisagogí sti filosofía*. Thessaloníki.
- Mpenakes, Linos.* 1971. E spoudé tes byzantinés filosofías – kritiké episkópese 1949 – 1971. In *Epeterída „Filosofía“ tes Akademías Athenón* 1/1971, 390-443.
- Mpenakes, Linos.* 2000. E Byzantiné Filosofía sten sýnchrone érevna. In *Mesaioniké Filosofía. Sýnchrone Érevna kai Problematismoí*. Athéna, 23-44.
- Mpenakes, Linos.* 2013. *Byzantine Philosophy II*. Aténa.
- Oehler, Karl.* 1969. *Antike Philosophie und byzantinisches Mittelalter*. München.
- Oehler, Karl.* 2000. E synécheia sten Elleniké Filosofía apó to télos tes Arxhaiótetas os ten ptóse tes Byzantinés autokratórias. In *Mesaioniké Filosofía. Sýnchrone Érevna kai Problematismoí*. Athéna, 45-73.
- Tatakis, Basile.* 1949. *La philosophie byzantine (Histoire de la Philosophie, par E. Bréhier, deuxième fascicule supplémentaire)*. Paris.
- Tatakis, Basileios.* 1977. *E Byzantiné Filosofía*. Athéna.
- Wesoły, Andrzej, Marian.* 2012. *Posłowie*. In *Tatakis, Bazyli. Filozofia bizantyńska*. Kraków, 255-301.
- Zozulák, Ján.* 2016. *Byzantská filozofia*. Plzeň.
- Zozuláková, Viera.* 2016. *Praktická filozofia v živote Konštantína a Metoda [Practical Philosophy in the Lives of Constantine and Methodius]*. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 9/1, 149-157.

SUMMARY: THE RESEARCH OF BYZANTINE PHILOSOPHY IN EUROPE AND SLOVAKIA. Byzantium greatly influenced both the social and cultural developments on territories that had come into contact with it. The Georgian, Armenian, Coptic, Ethiopian,

and Syrian literary heritage, as well as the translations of Greek texts into these languages, are the best testimony of this influence. Byzantium had a significant impact on the territory of Great Moravia as well. By virtue of the writing, culture, and art that had been brought to our area by Constantine the Philosopher (Cyril) and Method, conditions for the development of culture in the Slavic environment were established. Byzantine philosophy started to enjoy an increased attention and the systematic study of scholars from mid-20th century onward. The most influential figure that helped develop this area of research was V. Tatakis who uncovered the great value of Byzantine civilization and became an inspiration for scholars who followed. The critical edition of Byzantine commentaries on Aristotle published during this time further supported a more complex scientific work in this field. In addition to the critical edition of Byzantine philosophical texts, new scientific workplaces started to emerge with the focus on researching Byzantine philosophy. The state of the research is being continuously reevaluated on an international level and new findings are presented on world-wide congresses and international scientific conferences. In the recent decades, research has shown that the Byzantine thinkers had come up with crucial solutions to diverse philosophical questions. The understanding of the foundational principles of Byzantine philosophy makes it possible to comprehend the general atmosphere of the Byzantine culture. Within the framework of these principles, it becomes possible to see one's understanding of the world, image of the human being, as well as the development and direction of life in all its forms. In spite of numerous new findings, we have not yet been able to examine in detail or to analyze the Byzantine philosophical thought and to answer satisfactorily the question: what kind of progress did the Byzantine philosophers make in their own time; how did they enrich the philosophical thought of their predecessors; to what extent did they influence subsequent philosophical thought of the European philosophers? Their overall influence on the shaping of the society has not been fully appreciated, either.

prof. ThDr. Ján Zozulák, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of Philosophy
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovakia
jzozulak@ukf.sk